

LIGETI DÁVID ÁDÁM

A MONARCHIA UTOLSÓ VEZÉRKARI FŐNÖKE. ARTHUR ARZ VON STRAUSSENBURG ÉLETE ÉS PÁLYAFUTÁSA

(tézisek)

Arthur Arz von Straussenburg (1857–1935) vezérezredes az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó vezérkari főnöke volt 1917-18 folyamán. Az erdélyi szász származású tábornok IV. (Boldog) Károly bizalmi embereként követte ebben a tisztségben Franz Conrad von Hötzendorf tábornagyot.

Disszertációm életrajzi monográfia keretében a tábornok pályafutását vizsgálja. A téma indokoltságát és aktualitását jól mutatja az a hiány, amely az Osztrák–Magyar Monarchia generalitásának életrajzeit jellemzi. Míg osztrák részről elkészült – többek közt – Conrad, Potiorek, Borojević, Sarkotić, életpályájának, a Nagy Háborúban betöltött szerepének monografikus feldolgozása, addig magyar részről a mai napig sem készült el, ill. csak most készül, egy részletes Szurmay, Tamássy, Rohr életrajz. Paradox módon a nagyszebeni születésű erdélyi szász Arzról is csak vezérkari főnöki beosztása kapcsán készült egy rövid, áttekintő jellegű biográfia, amelyet Oskar Regele jegyzett 1968-ban.

Arz a Monarchia katonai elitjének egyik legsikeresebb alakja volt. Civil pályakezdet után egy évi önkéntesként csatlakozott a hadsereghez, majd végigjárva a katonai számlélétrát, 1908-ban lett tábornok. A konciliáns, jó vágású, és kiváló diplomáciai érzékkel bíró Arz sorra kapta a felelősségteljes, de egyben kitűnő beosztásokat. 1888 óta volt a vezérkar tagja, 1903-ban a hadsereg személyzeti ügyeit kezelő iroda vezetőjévé avanszált, 1912-ben pedig a Hadügyminisztérium csoportfőnöke lett.

Dolgozatomban természetesen hangsúlyosan kap szerepet a tábornok első világháborús működésének bemutatása. Különösen fontosnak tartottam a tábornok 1914 és 1917 közötti szerepének kutatását, amely időszak alatt 1914 szeptembere és 1916 júliusa között a VI. (kassai) hadtestet 22 hónapig irányította, majd az 1. hadsereg parancsnoka lett. A tábornok a VI. hadtest élén nem pusztán részese, hanem aktív alakítója is lett a Monarchia egyik

legnagyobb világháborús győzelmének, a gorlicei áttörésnek. A cári Oroszország bukását elindító diadal mellett számos más siker is fűződik nevéhez, ezek közül a limanowai csata és Breszt-Litovszk elfoglalása emelkedik ki. A tábornok a hátszág számára is az egyik legsikeresebb hadvezérként tűnt fel, és különösen Magyarország németajkú lakossága élte, sőt isteníttette Arzot. Népszerűsége csak tovább növekedett 1916 nyarán, amikor Erdély védelmét irányította.

Arz vezérkari főnökként a Monarchia haderejének operatív irányítását több mint másfél éven keresztül látta el. Vezérkari főnöksége idején a k. u. k. haderő kiszorította ellenségeit a dualista állam területéről, sikeresen elhárítva két olasz-, valamint a Kerenszkij-offenzívát. Arz nevéhez köthető a Monarchia egyik legnagyobb első világháborúban aratott győzelme, a caporettói áttörés is. Ez a siker egyedül a két évvel korábbi gorlicei diadalhoz volt mérhető, mind a hadizsákmány-, mind az elért taktikai eredmények terén, bár stratégiai jelentőségű diadallá nem vált, hisz Olaszország folytatta a háborút. A győzelmek előléptetést is jelentettek, 1918 februárjában a tábornok vezérezredes lett, magas beosztása ellenére azonban marsallbotot már nem kapott, így rendfokozati szempontból ekkor érte el pályája csúcsát.

Arz szerencsecsillaga először 1918 júniusában hanyatlott le, amikor a Monarchia utolsó nagy offenzívája összeomlott a Piave mentén. Ez a balsiker mind a dualista állam, mind a tábornok számára a végső vereség előfutára volt; az összes eresztékében recsegő-ropogó hadsereg számára a kegyelemdöfés 1918. október végén következett be. A háború záróakkordja elválaszthatatlanul egybefonódott Arz személyével, nevéhez így a bukás és a pusztulás fogalma rögzült; a korábbi sikerek emléke pedig nyomban elhalványult. A helyzet ironikus voltát csak erősítette, hogy Károly Arznak adta át a hadsereg főparancsnoki posztját.

Kutatásaim során döntő mértékben a bécsi Hadilevéltár irataira támaszkodtam, emellett azonban felhasználtam magyarországi, illetve nagyszebeni levéltári anyagokat is. A primer források használata mellett összefoglaltam az Arzra vonatkozó szekunder irodalmat.

Disszertációm következtetései az alábbiakban foglalhatók össze.

1. Az Arzról szóló korábbi szakirodalom, illetve közvélekedés megállapításait több ponton árnyalhattam a dolgozat során. Részletesen

bemutattam, hogy mind a Regele-féle hagiográfiai nézőpont is tarthatatlan, ugyanakkor a tábornok pályafutásának részletes bemutatásával mód nyílt a korábbi, negatív bírálatok árnyalására.

2. A dolgozat során hangsúlyozni tudtam, hogy a győztes csaták ellenére különösen a magyarok körében alakult rosszul Arz reputációja, amely szoros összefüggésben volt az általa vezetett VI. hadtest magas veszteségeivel, így a tábornokról kialakult kép nagymértékben összemosódott a nemtörődöm, tehetségtelen és dilettáns osztrák generálisi ábrázolásával. Ezzel szemben Arz a Monarchia egyik legsikeresebb hadvezére volt a világháború során, akinek igen kiváló megítélése volt a német szövetségesnél is. Kitüntetései jelentős részét nem vezérkari főnöki tisztségének *honoris causa* jutalmaként, hanem az ütközetekben tanúsított magatartásának, és sikereinek köszönhetette: ebben a vonatkozásban a Pour le Mérite, valamint a Katonai Mária Terézia Rend parancsnoki keresztje emelhetők ki. Hivatala révén a Monarchia által megszállt területeket is beszámítva egymillió km²-nyi terület és 75 millió ember sorsa volt a kezében.

3. A győzelmek ellenére Arz sem vált a háborút eldönteni képes hadvezérré a konfliktus során. Bár egy hadtest szintjén kiváló parancsnoknak bizonyult, stratégiai átlátó-képessége legfeljebb átlagosnak volt mondható, és különösen a politikai arénában volt járatlan és irányítható személyiség. Arz igazi tragédiája IV. Károly fátumához hasonlítható: az uralkodó maga is olyan helyzetbe került, amikor egy jóval tehetségesebb és dörzsöltebb karakter esetében is erősen kérdéses, hogy képes lett-e volna megmenteni a birodalmat az összeomlástól. 1917 elején Arznak hirtelen kellett volna egyszerre dörzsölt politikusnak, lángeszű katonai géniusznak, leleményes diplomatának, kiváló gazdasági szakembernek és kifogástalanul mérlegelő uralkodói tanácsadónak lennie, hogy a kibontakozó katasztrófát meggátolhassa. A vezérkari főnöki tevékenységéről szóló fejezetekben bemutattam, hogy Arz meg kívánt felelni ezeknek a követelményeknek, azonban a feladat súlya erősebbnek bizonyult ezeknél a törekvéseknél. Egyedül a háború vált olyan mértékűvé 1917 tavaszára, amely teljesen új dimenziókat nyitott meg a küzdelem végkimenetele szempontjából, és erre – a központi hatalmak elitjéhez hasonlóan – Arz is felkészületlen volt. A tábornok csak abban az esetben zárhatta le volna sikeresen pályafutását, ha egy újjászületett Radetzkyként

meg tudta volna menti a birodalmat annak 1918 őszi kilátástalan helyzetében. A dolgozat folyamán bemutattam, hogy a korábbi értékelésekkel szemben Arz több volt mint egy megbízható és odaadó katona, és különösen a szervezés terén való kiváló teljesítménye tette alkalmassá feladata ellátására.

4. A tábornok odaadó hűsége a császári Németországhoz végzetesnek bizonyult 1918 kritikus őszén, mivel a Monarchia sorsát elválaszthatatlanná tette a Második Birodalom fátumától. E tényező miatt révén a generális a világháború végső kimenetele szempontjából döntő szereppel bírt, mert stabilizálta a kettős szövetség kohézióját, amely elengedhetetlen volt ahhoz, hogy a központi hatalmak 1918 őszéig képesek legyenek ellensúlyozni az antant egyre növekvő nyomását. Arz a küzdelmet sorstragédiaként, a lenni vagy lenni kérdéseként fogta fel, és maradéktalanul bízott a központi hatalmak győzelmében egészen 1918 nyaráig. Mindeközben gyanakodva és értetlenkedve figyelte Károly lépéseit, amelyek a békekötésre irányultak. Bár vezérkari főnöksége idején a forradalmaktól zaklatott Oroszország, valamint a jórészt már korábban pacifikált Románia is kénytelen volt különbékét kötni, Károly a nyugati hatalmakkal nem tudott megegyezni a konfliktus lezárásáról. A békekötést a teljes győzelemre törő Németország sem támogatta, de az anyagháború könyörtelen logikája szerint veresége elkerülhetetlenné vált. Arz makacsságának, a különbéke iránti ellenszenvének legfőbb oka az volt, hogy korábbi életútjához és gondolkodásmódjához hasonlóan a világháború során végig nagynémetként tekintett magára. Mindennek ellenére formális lojalitása megkérdőjelezhetetlen maradt.

5. A tábornok egyik legnagyobb hibájának éppen az tekinthető, hogy a központi hatalmak katonai vezetéséhez hasonlóan totális konfliktusként tekintett a háborúra, amelynek eredménye kizárólag győzelem vagy halál lehetett. Így amikor a háború folyamán, és különösen vezérkari főnöksége idején egyre világosabbá vált, hogy a Nagy Háború tétje nem kevesebb, mint a Dunai Monarchia léte, a katonai szféra meglátása önbeteljesítő próféciaává manifesztálódott. Bár a háború totalitása sok tekintetben kiteljesedett, és Arz vezérkari főnöksége idején a Monarchia kb. 100 ezer halottat veszített, Conrad hivatala idején a hősi halottak több mint egy millió embert jelentettek.

6. Az elvesztett háború következményeként a tábornok emlékezete is megkopott, és az általa kivívott sikerek a feledés homályába merültek. A vezérezredes életművének vizsgálatakor fokozottan szembesülünk azzal a problémával, hogy a központi hatalmak első világháborúban nyújtott erőfeszítései az értelmetlenség szinonimájává értékelődtek le, miközben a győztes antant országokban a konfliktus eseményei a nemzeti öntudat szerves részévé váltak.

7. Az elvesztett háború, és méltatlan emlékezet ellenére Arz szerepe mégis egyedülállónak tekinthető a Monarchia utolsó két évének történelmében. Vezérkari főnöki kinevezésétől számítva a birodalmi elit tagja maradt egészen a dualista állam összeomlásáig, miközben a közös pénzügy-, hadügy-, külügyminiszter, az osztrák és magyar miniszterelnök-, Őfelsége Katonai Kabinetjének vezetője-, az osztrák és magyar honvédelmi miniszter-, valamint a flotta főparancsnok posztján – legalább egy esetben – személycsere történt. A vezérezredes szinte észrevétlen módon reorganizálta állama haderejét, amely az ő szervezői munkája révén egy valódi, modern hadsereggé változott, és amely alapjaiban újult meg 1914-hez képest. Másfél éves vezérkari főnöki munkájának is köszönhető, hogy a Monarchia hadserege a háború végéig kitartott, és még akkor is folytatta a harcot, amikor a dualista állam *de facto* már nem létezett.

8. Disszertációm során több ponton helyesbítettem, illetve korrigáltam a tábornok életrajzi adatait, számos novummal gazdagítva a biográfiát. Fontos új adatokat tudtam összegyűjteni annak révén, hogy nyelvi akadályok miatt a német-osztrák történetírás Arz vezérkarfőnöki beosztására vonatkozó magyar nyelvű forrásokat (pl. sajtó) nem tudta fölhasználni. Arz világháborús szerepének vizsgálatán túl disszertációm a k. u. k. hadseregről, ill. Ausztria és Magyarország két világháború közötti történelméről is érdekes adalékokat szolgáltat.